

УДК 37.018-057.87:004.738.5

DOI: 10.12958/2227-2844-2019-6(329)-2-91-99

Міронов Роман Анатолійович,

аспірант ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна.

koneciula@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7566-044X>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Одними з основних функцій сучасної освіти визначаються:

- функція соціалізації – розвиток, навчання та виховання дитини, у результаті яких вона буде підготовлена до активного, самостійного життя в суспільстві;
- людиностворююча – збереження й відтворення екології людини, її тілесного та духовного здоров'я, особистої свободи, сенсу життя, створення умов для її розвитку й самореалізації.

Для реалізації цих функцій у змісті освіти, на думку вчених, мають бути закладені механізми адаптації, життєтворчості, рефлексії, виживання, збереження індивідуальності особистості (О. Бондаревська, В. Лазарєв, В. Луговий, С. Подмазін, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.). Якщо метою і результатом освітнього процесу є особистість, пристосована до життя в умовах сучасного суспільства, то змістом цього процесу, за твердженням дослідників, є становлення особистості як суб'єкта діяльності та соціальних відносин, її інтелектуальний, духовний (ціннісно-орієнтаційний) та фізичний розвиток (Корсакова О. К., 2003).

Програма профілактичного забезпечення людини в різних видах діяльності була підготовлена в процесі розвитку теоретичної і практичної вітчизняної психології і педагогіки.

На межі ХХ ст. особливо яскраво проявилася тенденція до посилення практичної спрямованості психологічної науки (Психологічна служба у школі, 2012).

Перші спроби безпосереднього залучення надбань наукової психології у практичну діяльність соціально-психологічних служб засвідчили низьку ефективність цього процесу. Про це говорить і досвід, який ми маємо внаслідок упровадження психологічної служби в систему освіти. Тут дістала практичне підтвердження думка, що обґрунтовується останніми роками О. Асмоловим, Л. Бурлачуком, В. Василюком, Ю. Гільбухом, О. Киричуком, Ю. Машбицем, Т. Яценко та іншими, – про необхідність розвитку специфічного рівня у психології, рівня проектування науково-психологічних знань на практичні проблеми.

В українській науковій психології (О. Ткаченко) розроблена й обґрунтована система принципів, яка в цілому може бути використана за умови її доопрацювання з урахуванням специфіки практичної психології. Названу систему складають принципи детермінізму, відображення, розвитку. У подальшому можливе уточнення змісту окремих принципів, оскільки вони не можуть застосовуватись у практичній психології без ґрунтовної ревізії.

Потреба у кваліфікованій психологічній допомозі відчувається зараз багатьма – від урядовців до домогосподарок. Мабуть, перша галузь, де відчувається масова потреба у фактичній психології, є освіта. Тут відбуваються бурхливі процеси становлення нової педагогіки, яка неможлива без ґрунтового знання про індивідуальність вихованця (учня). Необхідність диференціації та індивідуалізації навчання, застосування новітніх методів виховання, стимулювання саморозвитку учнів вимагає залучення психолога до навчально-виховного процесу (Теоретичні засади практичної психології, 2016).

Турбота про підготовку нових кадрів психологів зумовила активне обговорення і визнання психологами і педагогами сутності і змісту психологічного забезпечення навчально-виховного процесу в школі і вузах (Психологічна служба у школі, 2012).

Від психолога у школі очікують розв'язання численних конфліктних ситуацій, здійснення відбору дітей для навчання у спеціалізованих класах, визначення ефективності тих чи інших педагогічних методів, роботи з профілактики правопорушень та неуспішності, ефективного спілкування з батьками та багато іншого. Великі проблеми існують із діагностикою відхилень у психічному розвитку дітей та складанням програм їх корекції (Теоретичні засади практичної психології, 2016).

Широке коло таких проблем потребує від психолога професійної компетентності, інтелектуальної та особистісної зрілості, розвинутого професійного мислення. Саме тому постає вкрай необхідною відповідна підготовка майбутніх психологів у вищій школі (Байбекова Н. Р., 2015).

Професійна підготовка психологів має такі компоненти, як набуття теоретичних знань в галузі психології та суміжних з нею наук, вивчення яких необхідне для практичної роботи на високому рівні; знання, що є необхідними для організації успішної практичної діяльності психолога; формування вмінь практичного консультування та спілкування з іншими людьми.

Важливе значення для розробки програми підготовки майбутніх психологів мали праці, що розкривають особливості професійної підготовки майбутніх психологів у вищому навчальному закладі (С. Максименко, В. Панок, Н. Пов'якель, Н. Чепелева), форми, методи активного соціально-психологічного навчання (М. Бадалова, Ф. Бурнард, О. Горбушина, С. Макшанов, Л. Петровська, Л. Терлецька, К. Фопель, Н. Цзен, Т. Яценко та ін.).

В наш час порушення емоційної сфери у дітей шкільного віку займають вагомішу частку проблем, які розглядаються сучасною психологією. Навіть, серед інтелектуально повноцінних учнів багато дивакуватих, демонстративних, агресивних або відлюдних тощо. Медицина ними не займається, все навантаження лягає на сім'ю та школу. Нерідко самі вчителі стають причиною невротичних відхилень у школярів в силу своєї психотерапевтичної необізнаності.

У попередженні виникнення і розвитку цих проблем актуального значення набуває підвищення рівня педагог-психотерапевтичних знань шкільних психологів та вчителів, батьків, вихователів дитячих установ, соціальних педагогів. При цьому не тільки для збереження і зміцнення психічного здоров'я підростаючого покоління, а й психологічного, до показників якого відносяться «стресостійкість та успішна саморегуляція» І. Дубровіна (Дубровина І. М., 1998), «емоційне благополуччя особистості» Я. Коломінській (Коломинский Я. Л., 2003) і ряд інших, що мають соціально-психологічну спрямованість.

На думку багатьох дослідників, що вивчають особливості еволюції психотерапії, вона стає процесом зцілення і навчання (Воробейчик Я. Н., 2009).

Як зазначає Я. Воробейчик, у багатьох публікаціях, присвячених шляхам збереження і зміцнення психічного здоров'я, вживається термін «педагогічна психотерапія». У відомій літературі авторами, яких є психотерапевти-лікарі, педагогічна психотерапія характеризується як синонім:

- Педагогічного варіанту раціональної психотерапії (І. Вольперт, А. Свядоц, Д. Панков);
- Психогіки – психотерапевтичного вчення про виховання (М. Бурно);
- Дидактичної психотерапії (І. Вельвовський, К. Платонов, Н. Наріцин);
- Навчальної психотерапії (В. Семке і співавтори);
- В. Макаров (Макаров В. В., 2006) вважає, що «Педагогічна модель психотерапії передбачає її спрямованість на процеси навчання і виховання, вона працює з учнями, педагогами, батьками».

Різна оцінка суті педагогічної психотерапії і у фахівців з педагогіки:

- А. Востріков (Востриков А. А., 2007) розглядає педагогічну психотерапію як напрямок психопедагогіки;
- Н. Петрова (Петрова Н. Ф., 2006) вважає, що «Сфера діяльності педагогічної психотерапії – управління психофізіологічним станом учнів і педагогів в ході навчального процесу, зміцнення їх психологічного здоров'я, підвищення ефективності навчальної (для учнів) та професійної (для педагогів) діяльності»;

- В. Ликова (Ликова В. А., 2007) – «як психолого-педагогічну допомогу і підтримку дитини з боку вчителя», метою якої є «збереження і відновлення психологічного здоров'я всіх учасників освітнього процесу»;

- П. Третьяков (Третьяков П. І., 2003) вважає, що це психотерапія, здійснювана педагогом відповідно до рекомендацій психотерапевтів-лікарів;

- Оригінальну думку про суть моделі педагогічної психотерапії висловлює І. Румянцева (Румянцева І. М. 2000) – вона переконана, що «психотерапія і психокорекція у своїй педагогічній моделі стає дієвим інструментом в освітньому процесі 21 століття. Більш того, педагогіка сьогодення – це здоров'язберігаюча, психотерапевтична педагогіка (Воробейчик Я. Н., 2009).

Педагогічна психотерапія (педагогічно-психологічна, навчально-виховна психотерапія, психотерапевтична педагогіка) на сучасному етапі розвитку є міждисциплінарною областю, що формується, переважно, на стику педагогічної психології та психотерапії з метою спільного рішення взаємопов'язаних проблем по вдосконаленню системи виховання і навчання.

До основних завдань педагогічної психотерапії (ПДП) відносяться:

- поліпшення системи виховання (самовиховання) гармонійної особистості, здатної успішно долати фізичні і розумові навантаження, ефективно вирішувати психотравмуючі проблеми і попереджати виникнення необґрунтованих дистресових ситуацій;

- удосконалення методик навчання і самонавчання, які застосовуються у педагогічній та психотерапевтичній практиці на основі досягнень наук, які вивчають шляхи підвищення результативності навчання з урахуванням психо-фізіологічних можливостей людей різного віку (педагогічна психологія; психогігієна розумової праці, виховання і навчання; вікова психофізіологія);

- підвищення ефективності психотерапії, завдяки застосування педагого-психотерапевтичних засобів: «виходячи з медичної моделі психотерапії, як процесу лікувального впливу лікаря на психіку хворого, і визнання, що психотерапія є прикордонною зоною, в якій поєднуються лікування і, в певному сенсі, виховання людини» (Кабанов М. М., 1985);

- вдосконалення навчального процесу на основі широко відомих і загально визнаних даних спеціальних досліджень, які довели, що результативність навчання в значній мірі залежить від правильності дотримання психогігієнічних і психопрофілактичних вимог до організації розумової діяльності, режиму праці і відпочинку;

- поліпшення системи підготовки медіаторів (від латинського mediator – посередник) – «домашніх психотерапевтів» і «домашніх педагогів-вихователів».

На всіх етапах розвитку людського суспільства відбувався процес поповнення арсеналу засобів виховання і навчання, які мають педагого-психотерапевтичну спрямованість. Особливо великий вплив на розвиток педагогічної психотерапії надали видатні педагоги, які розробили навчально-виховні принципи формування всебічно розвиненої особистості «сильної тілом, розумом і духом» – Я. Коменський, І. Песталоцці, А. Дістервег, С. Полоцький, Г. Сковорода, К. Ушинський і багато інших. Фундаментальні праці яких створили благодатний ґрунт для виникнення науково обґрунтованої педагогічної психотерапії, що складається з трьох напрямків, кожен з яких має свої особливості історії виникнення і розвитку.

Перший напрямок – психогігієнічний (область педагогічної психотерапії, що розробляє педагого-психотерапевтичні шляхи вдосконалення системи виховання). Вперше в історії психотерапії Фрейд (1856-1939) застосував лікувально-педагогічний метод, який має науково-теоретичну базу. Фрейд на основі розробленої ним психоаналітичної концепції проводив через батька, який виконував функції «домашнього психотерапевта», заочне лікування п'ятирічного хлопчика, який страждав фобією. Педагого-психотерапевтичний процес зцілення Ганса Фрейд докладно описав у своїй знаменитій праці «Аналіз фобії п'ятирічного хлопчика», що послужив основою для розробки його послідовниками психоаналітично-орієнтованої педагогіки (Меланія Кляйн, Карен Хорні, Анна Фрейд, Міхаель Балінт).

У створенні фундаменту «педагогічної психотерапії» значна роль і Альфреда Адлера (1870-1937), видатного австрійського психіатра-психотерапевта. А. Адлер розробив власну концепцію «індивідуальної психології» і метод «індивідуально-психологічної психотерапії», що представляють величезний теоретичний і практичний інтерес до цього дня. Основним джерелом для їх створення послужили результати його психологічних досліджень механізму неврозу у дітей, що призвели А. Адлера до висновку: одна з головних причин розвитку неврозу – неправильний, полярний стиль виховання дитини. З ініціативи А. Адлера почали організовуватися перші консультативні центри в школах. Наприклад, у Відні в 1927 році функціонували 22 консультації, де батьки завжди могли отримати поради з виховання дітей від шкільних психологів.

У 1927 році відомий німецький психіатр-психотерапевт А. Кронфельд запропонував називати «психотерапевтичне вчення про виховання», основу якого заклали Фрейд і А. Адлер, – психогігією.

Істотний внесок в подальший розвиток психогігієніки внесли П. Ганнушкин, С. Консторум, В. Мясіщев, С. Лібих, С. Кулаков, О. Олександров, Є. Чехлатий.

Другий напрямок педагогічної аутопсихотерапії – психопедагогічний, орієнтований на створення і вдосконалення методик навчання методам і вправам, що застосовуються в психотерапевтичній

практиці. Формування його почалося разом із зародженням науково обґрунтування аутопсихотерапії на початку ХХ століття.

Основоположник сучасної аутопсихотерапії Е. Кує створив метод «свідомого самонавіювання», розробив і методику навчання техніці його застосування, виходячи з психологічних закономірностей навіювання та самонавіювання – процесів уяви. На сучасному етапі разом зі значним збільшенням науково-обґрунтованих методів психотерапії, сталося і зростання методик навчання, розроблених на основі успіхів в галузі педагогіки.

Історія виникнення і розвитку третього напрямку педагогічної психотерапії – медіаторного – пов'язана з ім'ям А. Адлера, який створив вперше в історії психотерапії курси по навчанню «домашніх психотерапевтів» на науковій платформі.

В даний час запропонована ним методика навчання батьків основам «педагого-медіаторної психотерапії» значно вдосконалена, головним чином, провідними фахівцями з сімейної психотерапії (В. Сатир, Б. і Л. Гуерні, Д. Джайнот, С. Славсон; В. Мягер, Т. Мішина, О. Захаров, Е. Ейдіміллер, В. Юстицький та інші) (Воробейчик Я. Н., 2009).

Необхідно зазначити, що в останні десятиріччя спостерігається розширення кола психотерапевтів, які є прихильниками думки про можливість участі шкільних психологів та педагогів у психотерапевтичному процесі. Для успішного вирішення завдань щодо збереження та зміцнення психічного здоров'я підростаючого покоління перед психологами постає завдання оволодіння психотерапевтичними знаннями. Сучасна школа потребує послуг кваліфікованих психологів, тому зростають та змінюються якісно вимоги до системи професійної підготовки кадрів.

Список використаної літератури

- 1. Корсакова О. К.** Зміст сучасної шкільної освіти: дидактичний аспект: посібник. К.: ФАДА, ЛТД, 2003. 56 с.
- 2. Психологічна служба у школі.** URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/psychology/28219/> (Дата звернення 16.06.2019).
- 3. Теоретичні засади практичної психології.** Практична психологія як галузь професійної діяльності. Визначення практичної психології. URL: <https://studfiles.net/preview/5535864/#2> (Дата звернення 12.06.2019).
- 4. Байбекова Н. Р.** Аналіз стану підготовки майбутніх психологів до консультативної діяльності. *Науковий огляд*. 2015. Том 2, № 12.
- 5. Дубровина И. М.** Шкільна психологічна служба. *Психологічна наука і освіта*. 1998. №2.
- 6. Коломинский Я. Л.** Соціальна психологія шкільного класу. Мн.: ООО «ФУ АИНФОРМ», 2003. 312 с.
- 7. Воробейчик Я. Н.** К вопросу о структуре педагогической психотерапии и её задачах. *Психотерапия и клиническая психология*. Мн., 2009. №4. С. 20–28.
- 8. Макаров В. В.** Избранные лекции по психотерапии. М., 2006.
- 9. Востриков А. А.** Педагогическая психотерапия (суггестивная педагогика). Томск, 2007.
- 10. Петрова Н. Ф.** Основы педагогической

психотерапии: учебно-методическое пособие. СГУ, 2006. **11. Лыкова В. А.** Педагог как психотерапевт: помощь агрессивному ребенку. Киев, 2007. **12. Третьяков П. И.** и соавт. Адаптивная система управления педагогическими процессами. М., 2003. **13. Румянцева И. М.** Психология речи и лингвопедагогическая психология. М., 2000. **14. Кабанов М. М.** Психотерапия в системе реабилитации психически больных. *Руководство по психотерапии* / под ред. В. Е. Рожнова. Ташкент: Медицина, 1985. С. 73–86.

References

1. Korsakova, O. K. (2003). Zmist suchasnoi shkilnoi osvity: dydaktychnyi aspekt [Contents of modern school education: the didactic aspect]. K.: FADA, LTD [in Ukrainian]. **2. Psykholohichna sluzhba u shkoli** [Psychological service at school]. Retrieved from <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/psychology/28219/> (Last accessed: 16.06.2019) [in Ukrainian]. **3. Teoretychni zasady praktychnoi psykholohii.** Praktychna psykholohiia yak haluz profesiinoi diialnosti. Vyznachennia praktychnoi psykholohii [Theoretical foundations of practical psychology. Practical psychology as a field of professional activity. Definition of practical psychology]. Retrieved from <https://studfiles.net/preview/5535864/#2> (Last accessed: 12.06.2019) [in Ukrainian]. **4. Baibekova, N. R.** (2015). Analiz stanu pidhotovky maibutnix psykholohiv do konsultatyvnoi diialnosti [Analysis of the state of preparation of future psychologists for counseling]. *Naukovyi ohliad – Scientific review*, vols. 2, № 12 [in Ukrainian]. **5. Dubrovina, I. M.** (1998). Shkol'naya psihologicheskaya sluzhba [School Psychological Service]. *Psihologicheskaya nauka i obrazovanie – Psychological science and education*, 2 [in Russian]. **6. Kolominskij, Ya. L.** (2003). Social'naya psihologiya shkol'nogo klassa [School-grade social psychology]. Mn.: OOO «FU AINFORM» [in Russian]. **7. Vorobejchik, Ya. N.** (2009). K voprosu o strukture pedagogicheskoi psihoterapii i eyo zadachah [On the structure of pedagogical psychotherapy and its tasks]. *Psihoterapiya i klinicheskaya psihologiya – Psychotherapy and clinical psychology*, 4, 20-28 [in Russian]. **8. Makarov, V. V.** (2006). Izbrannye lektsii po psihoterapii [Selected Lectures on Psychotherapy]. M. [in Russian]. **9. Vostrikov, A. A.** (2007). Pedagogicheskaya psihoterapiya (suggestivnaya pedagogika) [Educational psychotherapy (suggestive pedagogy)]. Tomsk [in Russian]. **10. Petrova, N. F.** (2006). Osnovy pedagogicheskoi psihoterapii [Fundamentals of pedagogical psychotherapy]. SGU [in Russian]. **11. Lykova, V. A.** (2007). Pedagog kak psihoterapevt: pomoshch' agressivnomu rebenku [Teacher as a psychotherapist: helping an aggressive child]. Kiev [in Russian]. **12. Tret'yakov, P. I.** i soavt. (2003). Adaptivnaya sistema upravleniya pedagogicheskimi processami [Adaptive management system of pedagogical processes]. M. [in Russian]. **13. Romyanceva, I. M.** (2000). Psihologiya rechi i lingvopedagogicheskaya psihologiya [Speech psychology and linguo-pedagogical psychology]. M.

[in Russian]. **14. Kabanov, M. M.** (1985). Psihoterapiya v sisteme reabilitacii psihicheski bol'nyh [Psychotherapy in the system of rehabilitation of the mentally ill]. *Rukovodstvo po psihoterapii – Guide to psychotherapy*. V. E. Rozhnova (Eds.). (pp. 73-86). Tashkent: Medicina [in Russian].

Міронов Р. А. Психолого-педагогічні засади підготовки майбутніх психологів до психотерапевтичної діяльності в закладах загальної середньої освіти

У статті розглянуто коло проблем, щодо змін сутності і змісту психологічного забезпечення навчально-виховного процесу в школі і, відповідно, розширення критеріїв готовності майбутніх психологів до практичної діяльності, зокрема, збільшення рівня педагого-психотерапевтичних знань, у зв'язку з виконанням основних функцій сучасної освіти: соціалізації та людиностворюючої.

Визначений напрямок досліджень психологічного забезпечення навчально-виховного процесу в школі і вузах.

Схарактеризовано коло проблем психолога та його професійної компетентності, інтелектуальної та особистісної зрілості, розвинутого професійного мислення. Поставлена задача підготовки майбутніх психологів у вищій школі.

Розкриті загальні завдання педагогічної психотерапії, та виявленні три напрямки науково обґрунтованої педагогічної психотерапії. Особливо виділений напрямок педагогічної психотерапії, як аутопсихотерапія, а саме метод «свідомого самонавіювання».

Здійснено аналіз наукових досліджень фахівців з педагогіки та психотерапії щодо поняття «педагогічна психотерапія», визначені її основні завдання, три головні напрями в їх історичному становленні, тенденції подальшого розвитку в освітній сфері.

Ключові слова: психотерапевтична діяльність, соціалізація, освіта, педагогічна психотерапія, психологіка, життєтворчість, рефлексія.

Міронов Р. А. Психолого-педагогические основы подготовки будущих психологов к психотерапевтической деятельности в учреждениях общего среднего образования

В статье рассмотрен круг проблем, об изменениях сущности и содержания психологического обеспечения учебно-воспитательного процесса в школе и, соответственно, расширение критериев готовности будущих психологов к практической деятельности, в частности, увеличение уровня педагого-психотерапевтических знаний, в связи с выполнением основных функций современной образования: социализации и человекоформирующей.

Определено направление исследований психологического обеспечения учебно-воспитательного процесса в школе и вузах.

Охарактеризован круг проблем психолога и его профессиональной компетентности, интеллектуальной и личностной зрелости, развитого

професійного мислення. Поставлена задача підготовки майбутніх психологів в вищій школі.

Виявлені основні задачі педагогічної психотерапії, і визначені три напрями науково обґрунтованої педагогічної психотерапії. Особливо виділене напрями педагогічної психотерапії, як аутопсихотерапія, а саме метод «свідомого самовпливу».

Виконано аналіз наукових досліджень фахівців з педагогіки і психотерапії стосовно поняття «педагогічна психотерапія», визначені її основні задачі, три головних напрями в їх історичному становленні, тенденції подальшого розвитку в освітній сфері.

Ключові слова: психотерапевтична діяльність, соціалізація, освіта, педагогічна психотерапія, психологія, життєтворчість, рефлексія.

Mironov R. Psychological and Pedagogical Fundamentals of Future Psychologists Preparation for Psychotherapeutic Activity in General Secondary Education Institutions

The article considers the range of problems about changes in the substance of psychological support of the educational process in school. The direction of research of psychological support of educational process in school and high schools is defined.

The problems of the psychologist and his professional competence, intellectual and personal maturity, advanced professional thinking are characterized. The task is to train future psychologists in high school.

General tasks of pedagogical psychotherapy are revealed, and three directions of scientifically grounded pedagogical psychotherapy are revealed. The special direction of pedagogical psychotherapy, as autopsychotherapy, namely the method of "conscious self-suggestion".

This article reflects the criteria expansion willingness to intense activity of future psychologists to practice, an increase in the level of pedagogical and psychotherapeutic knowledge, in connection with the performance of the main functions of modern education: socialization and human formation. The analysis of scientific researches of specialists in pedagogy and psychotherapy concerning the concept of "pedagogical psychotherapy" was carried out. Both its main tasks and the three main directions in their historical formation, as well as the trends for further development in the educational sphere, were identified.

Key words: psychotherapeutic activity, socialization, education, pedagogical psychotherapy, psychopedagogy, life-giving, reflection.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2019 р.
Прийнято до друку 25.10.2019 р.
Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.